

Van Niekerk, Anton A. 2017

Die dood en die sin van die lewe

Tafelberg

ISBN 9780624075332

Reviewed by Frits de Lange

Die dood en die sin van die lewe is geen gewone akademiese studie. Het boek heeft een rijpingsgeschiedenis van twintig jaar achter zich, en is nadrukkelijk op een breder publiek gericht. Het is een persoonlijk, existentieel getuigenis, dat door zijn thematiek zo niet geschreven had kunnen worden door een beginnend, jong academicus. Je moet er levenservaring voor hebben, in dit geval: ervaring met de dood van anderen. Tegelijk is het een diepgravende, rijke filosofische studie die inzicht geeft in onze hedendaagse omgang met de dood en stelling neemt in het publieke debat over actieve levensbeëindiging.

De dood is in onze cultuur meer dan ooit een taboe: hij wijst ons op de grenzen van wat maakbaar en te beheersen is. 'Das Man' (Heidegger) denkt er liever niet over na. Maar denken, dat is nu eenmaal de roeping van de filosoof en van de mens die authentiek wil bestaan. We moeten dan erkennen dat de dood het verzwegen, maar eigenlijke centrum van ons leven is. Zonder dood is ons leven zonder betekenis. 'niks focus ons aandacht op hierdie misterie skerp as die konfrontasie met die eindigheid, die verganklikheid, die kontingensie daarvan, soos ons dit aantref in die dood nie' (25). Van Niekerk neemt, anders dan die moderne filosofie die van de dood een oplosbaar probleem probeert te maken, het taboe-karakter van de dood volstrekt serieus.

Het boek opent met persoonlijke ervaringen van de auteur met de dood van ouders en intieme vrienden. Een egodocument dat nergens het gevoel van voyeurisme geeft, omdat het herkenning oproept bij de lezer.

De angst voor dood is ons evolutionair eigen vanaf het moment dat de mensheid zelfbewustzijn ontwikkelt. Het heeft geen zin, stelt Van Niekerk

in hoofdstuk 3, om de doodsvrees te ontkennen, het ‘Sein-zum-Tode’ (Heidegger) laat ons juist als authentiek mens bestaan. Van Niekerk laat in een indringende analyse van Tolstoy’s *De Dood* van Ivan Illich zien hoe sterven een sociaal gebeuren is, waarbij het gedrag van de overlevenden de angst en eenzaamheid eerder vergroten dan doen afnemen: ‘Miskien is dit die mees radeloze aspek van terminale lyding: die besef dat, al kan jy dit self nie aanvaar nie, ander mense hulself dit aanmatig om dit namens jou te aanvaar’ (87).

In hoofdstuk 4 bespreek Van Niekerk die vraag of er een leven na die dood is. Hoewel geen teoloog, is zijn ontleding van argumenten voor een hiernamaals verfrissend voor die kerk. Het idee van een nimmer eindigend voortbestaan is niet alleen filosofisch ondenkbaar maar ook onaantrekkelijk. De Platoonse idee van een onsterfelijke ziel heeft zich dieper genesteld dan de meer Bijbelse gedachte van een ‘nieuwe hemel en een nieuwe aarde’. Gelovigen zouden zich moeten richten op dit leven en wat hun persoonlike voortbestaan betref beter leven vanuit een niet-weten, *etsi coelum non daretur*.

Tegenover die moderne poging om die dood met behulp van wetenskap en tegnologie te ontmantelen, kies Van Niekerk met Zygmunt Bauman in drie opeenvolgende hoofdstukke voor een postmoderne benadering. Die dood is een myserie. Een myserie los jy, anders dan een probleem of een raadsel, niet op, maar jy neem er aan deel. Het legt beslag op jy. Het is tegelyk radikaal bekend én onbekend.

In die laatste drie hoofdstukke introduceer Van Niekerk drie konsepte waarmee jy ons tot die myserie van die dood – dat tegelyk die myserie van die lewe is – kunnen leren verhouden. Hierin is die boek die meest oorspronkelyk. Die dood is als die *horizon* van ons lewe een *tragedie* die ons uitnodigt om van ons lewe een uniek en sahangend *verhaal* te maken. Die metafoer van die horizon (altijd af- en aanwezig) drukt beeldend uit wat Heidegger bedoelde met zijn ‘Sein-zum-Tode’. Het tragiese karakter van die dood zuivert ons selfverstaan, zodeat we ons kunnen richten op ‘te probeer word wat ons hoop om te wees’. (212) Die dood roep ons op tot een vorm van selfverwerkelyking, een narratiewe zoektocht naar persoonlike integriteit. ‘[D]aar [is] slegs sin in die lewe as dit die uitkoms is van mense se poging om hul lewe te ontwerp en te leef as die uitwerk van ’n sahangende storie.’ (278)

Op dit punt laat zich de vraag stellen of Van Niekerk toch niet uiteindelijk teveel blijft hangen in het modern subjectbegrip dat gericht is op (zelf) beheersing, waarvan hij zegt juist afscheid te willen nemen. Is leven in het aangezicht van de dood wel een project, een ontwerp dat zichzelf gaandeweg moet willen realiseren? Hoe kun je van daaruit nog komen tot ‘prysgawe van die sorg om eie heil en voorspoed’, en de ware levensvervulling vinden in dienstbaarheid aan andere mensen, waarmee van Niekerk het boek eindigt? Hoe verhoudt zich bij Van Niekerk en centripetale gericht zijn op persoonlijke integratie en samenhang met de centrifugale overgave aan het leven met en voor anderen? Wordt de notie van overgave als onvoorwaardelijke liefde voor vergankelijkheid in zijn benadering niet dialectisch van zijn radicaliteit beroofd?

Het voorlaatste hoofdstuk is een pleidooi voor Zuid-Afrikaanse wetgeving voor hulp bij zelfdoding (bystandsdood) en euthanasie (vrywillige aktiewe genadedood). Van Niekerk verwijst o.m. naar Nederland, waar sinds 2002 wetgeving van kracht is. Het valt mij op dat hij terminale ziekte noemt bij de criteria voor ‘bystandsdood’. Vandaaruit is het begrijpelijk dat hij terughoudend is over hulp bij zelfdoding bij geestesziekte, waar in Nederland eigenlijk geen rechtsgrond meer voor is omdat daar het criterium van terminaliteit ontbreekt. Tegelijk onderschrijft hij het recht op zelfdoding op basis van het principe van zelfbeschikking en suggereert dat *hulp bij zelfdoding* in het verlengde ligt van dat recht. ‘Recht op hulp bij zelfdoding’ maakt echter de autonomie van de patiënt tot basis van wetgeving en niet barmhartigheid voor zijn terminale lijden. Bij autonomie als grondslag zal uiteindelijk het subjectieve criterium van ondraaglijk lijden doorslaggevend zijn. Het zou goed zijn de Nederlandse wetgeving en jurisprudentie te evalueren met het oog op toekomstige wetgeving in Zuid-Afrika.